

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Галецької Наталії Богданівни

«Форми імплементації міжнародних договорів європейськими державами: порівняльно-правове дослідження», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність обраної теми. Дисертаційне дослідження Н.Б. Галецької є спробою долучитися до розв'язання актуальної проблеми сучасної правової науки – національно-правового забезпечення входження держав в європейський правовий простір, зокрема, аналізу форм національної імплементації міжнародних договорів європейськими державами, який здійснюється на підставі порівняння їх імплементаційної практики.

Такий порівняльно-правовий аналіз дуже важливий для України, оскільки дозволяє удосконалити форми національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна, а також глибше дослідити процес імплементації міжнародних зобов'язань європейськими партнерами України. Це питання особливо значиме з огляду на підписання та ратифікацію Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також інших міжнародних договорів, котрі містять низку зобов'язань як для України, так і для її європейських партнерів. Саме тому вибір Україною форми національної імплементації міжнародних договорів може вплинути на оцінку виконання Україною її міжнародних зобов'язань.

Важливість цього дослідження також зумовлюється зміною підходів до статусу і характеру дії міжнародних договорів у національних правових системах. Так, в силу дії принципу верховенства права у багатьох державах міжнародні договори, зокрема, з прав людини,

грають важливу роль у національній юридичній практиці, а саме предмети національного права мають можливість застосовувати положення міжнародних договорів у своїх правовідносинах. Тому вибір форми національної імплементації міжнародних договорів може впливати на оцінку стану виконання державою своїх міжнародних зобов'язань. Варто зазначити, що окреслена проблематика є дослідженою в українській юридичній науці.

Дисертаційне дослідження Н.Б. Галецької здійснювалось в рамках нових тем кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка в межах тем: «Теоретичні та філософські аспекти правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U004354), «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U003525) і «Техніка та технологія юридичної практики» (державний реєстраційний номер 0115U003954). Варто зазначити, що тема цього дисертаційного дослідження відповідає цезгаданим плановим темам.

Дисертаційне дослідження Н.Б. Галецької також є актуальним і цінним з точки зору практичної значимості, оскільки воно спрямоване на удосконалення форм національної імплементації міжнародних договорів, котрі би уможливили реалізацію норм міжнародних договорів державою. Дисертант обрала низку актуальніших питань, пов'язаних з проблематикою форми національної імплементації міжнародних договорів, а саме з'ясування як форми національної, визначення її різновидів, встановлення умов виникнення, що дозволяють виявити форми національної імплементації міжнародних договорів у європейських державах, а також удосконалення форм національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота, запропонована Н.Б. Галецькою, характеризується системним

підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел. Структура повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується також критичним аналізом наявних літературних джерел юридичного, методологічного, порівняльно-правового спрямувань з проблематики національної імплементації міжнародних договорів та її можливих форм. Список використаних джерел налічує 251 найменування, частина з яких – іноземні джерела.

Високий ступінь вірогідності і наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням діалектичного підходу та відповідних наукових методів – порівняльно-правового, герменевтичного та інших методів. Все це дозволило здобувачеві сформулювати ряд важливих наукових положень та висновків. Беззаперечним позитивом є авторські публікації за темою дисертації протягом 2012-2015 рр., що, як видається, свідчить про тривалість наукового дослідження та обдуманість висновків.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликає сумнівів. Положення дисертації ґрунтуються на порівняльному аналізі величезного обсягу емпіричного матеріалу, а саме імплементаційної практики європейських держав та на теоретичних дослідженнях з цієї проблематики. В цілому дисертаційне дослідження характеризується насиченістю практичними прикладами, що свідчить про його практичну значимість та нерозривний зв'язок теорії із практикою. Тому висновки є достовірно обґрунтованими та базуються на порівняльному аналізі імплементаційної практики європейських держав. Наукова новизна одержаних результатів дисертації визначається тим, що воно є першим в українській юридичній науці порівняльно-правовим

дослідженням форм імплементації міжнародних договорів у європейських державах.

Характерною рисою дисертаційного дослідження є його чітка теоретико-прикладна спрямованість. Сформульовані автором пропозиції можуть бути використані для подальшого розвитку загальнотеоретичних положень щодо національної імплементації міжнародних договорів, поглиблення знань про основні форми такої імплементації та особливості їх використання в європейських державах, а також для удосконалення нормативного регулювання національної імплементації міжнародних договорів в Україні.

Заслужують на увагу наступні положення дисертації:

- 1) визначення поняття форми національної імплементації міжнародних договорів як сукупності процедур, прийомів і засобів вчинення державою юридично значущих дій, спрямованих на виконання нею своїх міжнародно-договірних зобов'язань;
- 2) показники, що дають можливість виявити форми імплементації міжнародних договорів у державі, до яких віднесено статус та характер дії міжнародного договору в національній правовій системі;
- 3) фактори, що зумовлюють форми національної імплементації міжнародних договорів, а саме внутрішній (національна процедура надання згоди на обов'язковість міжнародного договору) та зовнішній (членство у складі міждержавних об'єднань);

Розділ перший – «Теоретико-методологічні основи дослідження форм національної імплементації міжнародних договорів». На с. 19 дисертації здобувач слушно зазначає, що існують такі варіанти співвідношення національного та міжнародного права: примат національного права в рамках монізму, примат міжнародного права в рамках монізму, дуалізм та взаємодія міжнародного і національного права. При цьому, концепція взаємодії міжнародного і національного права уможлиблює поєднання трьох вищенаведених підходів.

Варто погодитись з автором, що не досліджено правову природу форми національної імплементації міжнародних договорів, її ознаки та

показники для виявлення форм національної імплементації, а тому потребує глибшого дослідження понятійно-термінологічний апарат, яким послуговуються під час характеристики національної імплементаційної діяльності. Так, важливим є з'ясування поняття форми національної імплементації міжнародних договорів та її видів. (с. 36 дисертації).

Розділ другий «Форми імплементації міжнародних договорів державою: загальнотеоретична характеристика» містить два підрозділи, в яких з'ясовується зв'язок між змістом та формою національної імплементації, а також описуються ознаки форми національної імплементації та виявляються її різновиди (с. 43-70). Характеристика окресленого зв'язку змісту та форми національної імплементації є беззаперечним позитивом дослідження.

Варто погодитись із позицією дисертантки щодо сутності та видів імплементації. Так, на с. 52 свого дослідження Н. Галецька зазначає, що імплементація відбувається і на національному, і на міжнародному рівні. Суб'єктами міжнародної імплементації може бути група держав, міжнародна організація, міжнародна судова інстанція тощо. На противагу міжнародній імплементації, як видається, єдиним суб'єктом національної імплементації виступає держава, яка здійснює імплементаційну діяльність через свої органи. Як видається офіційному опоненту, такого роду бачення свідчить про наукову досвідченість здобувача, наявні у нього спроможності проводити аналітичне опрацювання літературних джерел.

Проте не менш важливими і цікавими є обґрунтування та висновки здобувачки стосовно класифікаційних підстав та різновидів форм національної імплементації міжнародних договорів. Проаналізувавши існуючі позиції науковців, Н.Б. Галецька пропонує авторську класифікацію форм національної імплементації міжнародних договорів (с. 58-70). Це свідчить про дійсно високий рівень узагальнення теоретико-правового матеріалу та намагання урахувати максимально

можливу ступінь поліваріантності форм національної імплементації міжнародних договорів.

Третій розділ дисертаційної роботи Н.Б. Галецької присвячений характеристиці показників вияву форм національної імплементації міжнародних договорів, до яких віднесено статус та характер дії міжнародного договору у національній правовій системі. У цьому розділі чітко простежується глибина та детальність юридичного аналізу імплементаційної практики європейських держав, адже здобувач звернула увагу не лише на конституційну практику, а і на окремі законодавчі акти європейських держав. Зокрема, на с. 77-78 роботи зазначається, що порівнявши конституційні положення європейських держав, можна відзначити відмінності у формулюваннях статусу міжнародного договору у національній правовій системі. Деякі держави проголошують міжнародний договір частиною національної правової системи (Андорра, Вірменія, Іспанія, Литва, Македонія, Росія), деякі – частиною національного законодавства (Албанія, Азербайджан, Болгарія, Греція, Португалія, Румунія, Україна, Хорватія, Чехія, Білорусь). Також міжнародний договір розглядається як джерело права (Польща, Нідерланди). Здійснюючи аналіз дисертації Н. Галецької, варто позитивно оцінити такого роду діяльність, яка дає можливість усвідомити різницю між державами стосовно статусу міжнародних договорів.

Також варто позитивно відзначити широку географію досліджуваних держав, адже автор наводить приклади з імплементаційної практики не лише таких часто згадуваних у літературі держав, як Німеччина чи Польща, але і таких малодосліджених держав, як Боснія і Герцеговина, Албанія тощо. Це засвідчує високу якість роботи з емпіричним матеріалом, а також чіткість і стрункість юридичної аргументації, оскільки здобувач пов'язує статус та характер дії міжнародних договорів з формою національної імплементації.

Останній, четвертий розділ дисертаційного дослідження «Основні форми національної імплементації міжнародних договорів

європейськими державами», має як теоретичний, так і прикладний характер, адже присвячений характеристиці форм національної імплементаційної правотворчості, форм національного імплементаційного правотлумачення та форм національного імплементаційного правозастосування, а також аналізу факторів, що зумовлюють вибір державою форми національної імплементації міжнародних договорів. До таких факторів віднесено внутрішній фактор (національна процедура надання згоди на обов'язковість міжнародного договору) та зовнішній фактор (членство у складі міждержавних об'єднань) (с. 147-167). Опонент повністю підтримує таку позицію, адже вищезгадані фактори проявляються в імплементаційній практиці європейських держав.

Також слід підтримати дисертанта у його баченні механізмів приведення законодавства нашої держави до законодавства ЄС. Так, на с. 104 дисертації стверджується, що активізація процесу інтеграції України в європейський правовий простір супроводжується напрацюванням механізмів приведення законодавства у відповідність до міжнародних зобов'язань України, зокрема зобов'язань України за Угодою про асоціацію між ЄС і Україною. У зв'язку із цим цікавим видається Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» щодо удосконалення механізму наближення законодавства України до права ЄС», згідно з яким передбачається покладення обов'язку на суб'єкта законодавчої ініціативи щодо подання висновку про відповідність проекту акта міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву ЄС. Такий підхід, на наше бачення, є позитивним та таким, що збільшує ефективність законотворчої діяльності.

У результаті проведеного дисертаційного дослідження автором сформульовано ряд висновків, спрямованих на виявлення та характеристику форм національної імплементації міжнародних договорів на основі порівняння імплементаційної практики європейських держав.

Водночас, на думку опонента, у роботі є певні висновки й твердження, що викликають сумніви й можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації.

1. Структура роботи. Дисертація Н.Б. Галецької складається із чотирьох розділів, що є нетипово для кандидатської роботи. Ураховуючи традиційний для такого рівня робіт обсяг дисертації (204 стор.), вказане призвело, що на низку підрозділів роботи відведено обмаль тексту. Приміром, підрозділ 1.2. «Методологія дисертаційного дослідження» - 6 сторінок (сс.. 37-42), підрозділ 2.2. «Види форм національної імплементації міжнародних договорів» - 11 сторінок (сс.. 58-68), підрозділ 3.2. «Характер дії міжнародного договору в правовій системі держави (пряма/непряма дія)» – 10 сторінок (сс.. 86-95). Крім того, у рамках саме такої побудови структури виникає питання стосовно обґрунтованості окремого розгляду двох розділів: другого та четвертого. Розділ 2 носить назву «Форми імплементації міжнародних договорів державою: загальнотеоретична характеристика», натомість розділ 4 називається «Основні форми національної імплементації міжнародних договорів європейськими державами».

2. Оформлення дисертації та автореферату. Зокрема, дисертація на с. 12 містить частину «Структура дисертації», яка передбачена в авторефераті, проте не повинна бути у самій дисертації. Водночас, у списку опублікованих праць за темою дисертації (сс.. 15-16 автореферату), повинні спочатку бути перераховані статті, а потім – тези виступів автора на наукових конференціях.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення роботи знайшли відображення у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, з них – одна публікація в іноземному юридичному виданні, а також у шести тезах наукових доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Автореферат у цілому відображає зміст дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації. В цілому високо оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, слід відзначити низку зауважень та недоліків.

1. Методологія дослідження форм національної імплементації міжнародних договорів, здійснена автором у рамках підрозділу 1.2. (сс. 37-42 роботи), свідчить про розкриття даного питання узагалі. Разом з тим, у дослідженні відсутні дані, котрі б свідчили, яким чином автору вдалось, використавши той чи інший метод, отримати ті чи інші результати у контексті мети та завдань дослідження. Іншими словами, методологія вивчення форм національної імплементації міжнародних договорів є, а от її використання для авторського дисертаційного дослідження, на жаль, у роботі не повною мірою показано.

2. Не до кінця зрозумілим є авторське бачення щодо співвідношення поняття «національна імплементація» та таких суміжних правових явищ, як от «виконання міжнародних договорів», «реалізація міжнародних договорів» та «ратифікація міжнародних договорів», оскільки здійснене автором порівняння (с. 47-52) не повною мірою розкриває усі відмінні ознаки між цими поняттями.

3. Потребують деталізації фактори, що зумовлюють вибір державою форми національної імплементації міжнародних договорів, зокрема, потребує уточнення внутрішній фактор (національна процедура надання згоди на обов'язковість міжнародного договору) та прояв його впливу (с. 166-167), опис якого, як видається, є неповним. Можливо, автору доцільно було би проаналізувати наявність інших факторів, котрі, як видається, можуть також мати вплив на вибір державою форми національної імплементації міжнародних договорів. Серед таких факторів вбачається змістовна відповідність національного права держави, яка імплементує міжнародний договір, положенням такого міжнародного договору тощо.

4. При характеристиці ознак форми національної імплементації міжнародних договорів відсутнє чітке розмежування процедур, прийомів і засобів та їх ролі в національній імплементації міжнародних

договорів. Таке розмежування дозволило би глибше зрозуміти зміст діяльності державних органів, що спрямована на імплементацію міжнародних договорів, а також, можливо, призвело би до виявлення додаткових форм національної імплементації міжнародних договорів.

5. Про «дружнє тлумачення» та «принцип максимального узгодження норм міжнародних договорів та норм Конституції України». Автор на сс. 132-133 дисертації зазначає, що деякі європейські держави запровадили підхід, згідно з яким суди використовують принцип «дружнього тлумачення» міжнародних договорів та національного права, наприклад, такий підхід функціонує в Німеччині, Польщі... Європейський підхід щодо «дружнього тлумачення» норм міжнародних договорів, в тому числі на предмет конституційності, видається найбільш придатним для удосконалення конституційного контролю в Україні з огляду на наступне. По-перше, такий підхід є достатньо гнучким для того та дозволяє визнати положення міжнародних договорів неконституційними у випадку істотних відмінностей з нормами Конституції. По-друге, такий підхід стимулюватиме Конституційний Суд України до знаходження узгодженості між нормами міжнародних договорів та нормами Конституції України. Тому видається слушним закріпити у статті 151 Конституції України положення про те, що «висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість даються з врахуванням принципу максимального узгодження норм міжнародних договорів та норм Конституції України». Застосування цього принципу мало б спрямовувати Конституційний Суд України на пошук узгодженого тлумачення норм Конституції України та норм міжнародних договорів та могло би призвести до зменшення висновків щодо неконституційності міжнародних договорів.

Заперечення викликає дещо упереджений характер «рекомендацій» для єдиного органу конституційної юрисдикції України.

Все ж таки ми повинні говорити, що про європейський характер зовнішньої політики нашої держави має дійсно підкріплюватися і діями всередині держави, в тому числі шляхом внесення змін до чинного законодавства. Проте чи дає це право на застосування такого роду «дружнього тлумачення» чи «принципу максимального узгодження норм міжнародних договорів та норм Конституції України», які б спрямовували Конституційний Суд України у «потрібному напрямку»? Відповідь не є очевидною, а на переконання офіційного опонента, вона є негативною. Чинне законодавство (зокрема, стаття 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» свідчить, що діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень. Крім того, авторитет суддів єдиного органу конституційної юрисдикції, який проявляється серед іншого, у вимогах до суддів даного суду, порядку їх призначення на посаду, гарантіях діяльності суддів тощо свідчать про недоцільність такого роду «дружніх порад» та рекомендацій.

Водночас, вказані зауваження не є визначальними у цілому позитивній оцінці дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Зміст дисертаційної роботи висвітлений достатньо повно, виклад запропонованих в роботі положень базується на ґрунтовному опрацюванні літературних джерел з проблематики дисертаційного дослідження. Автор сформулював свої висновки, які здатні слугувати розвитку вітчизняної теорії права. В цілому дисертація Н.Б. Галецької є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що дисертація «Форми імплементації міжнародних договорів європейськими державами: порівняльно-правове дослідження» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в

сукупності вирішують конкретну наукову задачу, а саме виявлення та характеристики форм національної імплементації міжнародних договорів на основі порівняння імплементаційної практики європейських держав, а її автор – Наталія Богданівна Галецька заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидат юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

Перший заступник начальника

Інституту кримінально-виконавчої служби

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

заслужений діяч науки і техніки України

С.Г.Стеценко

